

Szemle

Új alapképzési szak földrajzból

Anglia sok intézményében mondják: a földrajz nem szakma, hanem akadémiai tudományág. Én hiszek abban, hogy a geográfia munkaerő-piaci szakmaként is létezhet.

Az EU tagállamai 1999-ben meg egyeztek az európai felsőoktatási rendszer harmonizálásáról. A cél ekkor az volt, hogy az Európai Felsőoktatási Térség oktatási-kutatási kapacitása és produkciója 2010-re első legyen a világon és meghaladja az amerikaiat is. Az európai munkaerőrendszernek – összevetve például az amerikaival – a hatékonyság szempontjából érezhetően két gyengébb pontja van. Az egyik a munkaerő kis mobilitása, a másik pedig a képzettségek nehézkes összehasonlíthatósága. Alapvetően ezeknek a hátrányoknak a képzés oldaláról történő oldását szolgálja az a harmonizációs rendszer, amelyet Bolognában írtak alá, innen ered, hogy az átalakítást a Bologna-folyamat névvel illetik.

A kétciklusú képzési rendszer

A közösen ajánlott rendszerré a kétciklusú, angolszász modell vált. A Magyarországon is használatos porosz hagyományokra épülő felsőfokú képzés duális, két-szintű, ahol a két szintet főiskolák és az egyetemek jelentették. A munkaerőpiac kívánalmi ugyan pontosan nem jelezhetők előre, mégis bizonyos nemzetközi tendenciák jól látszanak. A hazai viszonyoknál maradvá, ilyen igény az, hogy a leendő szakemberek rövidebb idő alatt a piac rendelkezésére álljanak, több gyakorlatias ismerettel és továbbépíthető képességekkel rendelkezzenek. Ez jól harmonizál az oktatási kormányzat hatékonyságnövelési szándékával, azaz: tartsanak a képzések rövidebb ideig és a hallgatók léphessenek ki hasznosítható szaktudással hamarabb az első oktatási ciklusból. Fontos cél volt – épp a munkaerő mobilitását erősítendő – a hallgatói (és oktatói) mozgásszabadság

növelése, a rendszerben tanulók számára az átjárhatóság, a külföldi képzés, a szakképzés beilleszthetősége és nem utolsósorban a végzettségek, diplomák európai mértékű áttekinthetősége és összemérhetősége.

Az angolszász rendszer két ciklusát a bachelor és a master szint jelenti, amelyet a természettudományokban a „tudomány” (science), a bölcsészettudományban pedig a „művészet” (art) rövidítésekkel egészítenek ki és így lesz BSc vagy BA, illetve mesterszinten MSc, MA ciklusú a képzés. A hazai rendeletalkotásban a B szintet alapszakoknak nevezik, az M szint a mesterszint megnevezést kapta. A várhatóan 2004 augusztus végén megjelenő kétciklusú képzéssel kapcsolatos hazai rendelet az első ciklusra, hivatalos nevén az alapszakokra (a B képzésre) általában 180 kredit, azaz 6 félévnyi, a mesterképzésre pedig általában 120 kreditnyi tanulmányi keretet szab meg. Ettől van eltérés, a földrajzzal kapcsolatosakat később még vázoljuk. Vannak olyan szakok, amelyek nem vesznek részt a kétciklusú képzésben, ami a képzés hazai és európai hagyományait és a rendszer belső erőviszonyait is jelzi. Ilyen például az orvos, fogorvos, jogász, gyógyszerész, művészképzés, de ezek bizonyos elemei részei a kétciklusú képzésnek: például munkaügyi kapcsolatok a jogi képzésben.

Az új rendszer jelentősen átformálja a képzési szerkezetet. Ma még több mint 400 szakon lehet egyetemre és főiskolákra jelentkezni, ugyanakkor az alapszakok száma 2006-tól 100–105-re csökken. Ez azt is jelenti, hogy megszűnik a főiskolai és egyetemi képzés párhuzamossága, alapképzésre és mesterképzésre kaphatnak akkreditációt az intézmények, viszonylag

jól meghatározott szabályok mentén. Így egy főiskolán is elképzelhető mesterképzés, ha fel tudja mutatni az akkreditációhoz szükséges személyi és tárgyi erőforrásokat és egy mai egyetemen is elméletileg elképzelhető, hogy főleg alapképzés folyik majd. Az az igazság, hogy a kétciklusú képzés nem is 2, hanem inkább 4 szintből áll. A már vázolt alap- és mesterképzéseken túl a Magyarországon nem nagyon népszerű felsőfokú szakképzéssel indulhat és a doktori képzéssel zárulhatnak a tanulmányok. A jelenlegi rendelettervek szerint 2006-tól már csak az új alapképzések indíthatók, azaz földrajzból csak földrajz alapszakra lehet jelentkezni. Mesterképzésre az alapképzés teljesítése jogosít fel. Az elektronikus hallgatói nyilvántartás és a kreditrendszer ugyan előkészítette a változást, de összességében az látható, hogy az oktatás szerkezete az utóbbi évtizedek legnagyobb átalakulása előtt áll.

A földrajz alapszak szakmai háttere

Az új alapszakok szakmai hátterét tehát a hallgatók szabadabb ismeretszerzési folyamata, a könnyebb átjárhatóság, a mobilitási készség növelése és mindenekelőtt a munkaerőpiacon is hasznosítható szakismeret elsajátítása jelenti. Az új alapképzés erősen feltételezi, hogy a végére a hallgatók nagyobb részének – munkaerőpiacon is hasznosítható – szakismerete lesz. A földrajz esetén ezt úgy javasoljuk megoldani (más természet- és feltehetően a tanárképes bölcsész szakoknál is ez a helyzet), hogy a képzést legalább 3 szakirányra ágaztatjuk el. A törzstárgyakon kívül egy kicsit mást, gyakorlatban alkalmazható ismeretet is kell a képzés egy részében elsajátítania annak, aki kilép az alapszak elvégzése („diplomaszerzés”) után a rendszerből. Ezt a MAB professzionális iránynak nevezi. Más is, „több szaktárgyi ismeretet” kell szereznie annak, aki egy szűkebb területen mesterszinten kívánja folytatni tanulmányait (hogy a MAB nevezéktanánál maradjunk: ez az akadémiai irány) és megint más kell tanulnia annak, aki tanárnak készül. Mai tudásunk szerint lehet

olyan alapszak – például fizika – ahol ez a három lényegi szakirány (gyakorlati, elméleti és tanár) még tovább bővíülhet. Mindenesetre a földrajzon belüli az alapszak további belső specializációit nem kívánánk növelni, de persze a gyakorlati irányban ez nem zárja ki, hogy sokfajta képzéssel is találkozhatson a hallgató. A kormányzat úgyis támogatni kívánja a fontosnak tartott szakképzést, úgy, hogy annak, aki (például OKJ-s szakmával) az alapképzés után kilép a rendszerből, további 30 kredit (kb. egy félév) állami finanszírozást nyújt az ismeretek megszerzésére. Az még nem kidolgozott, hogy ez a hallgató milyen feltételekkel, mennyi idő múlva mehet esetleg tovább mester szintre. Az más kérdés, szükséges-e a továbblépés a mester szintre, hiszen a szakirányú továbbképzési szakok sok esetben talán elegendő kiegészítést jelentenek a tudás felfrissítésére. Az elképzelések szerint az alapképzésre belépő hallgatók felének a munkaerőpiacon használható szakmával kellene kilépnie a rendszerből, kb. negyede mehetne tovább tanári irányban, másik negyede főként elméleti mesterképzésben részesülhetne és válhatna egy szűkebb terület kutatójává.

Ez az a pont, ahol bizony erősen el kell gondolkodnunk a geográfia helyzetéről. Anglia sok intézményében mondják: a földrajz nem szakma, hanem akadémiai tudományág. Én hiszek abban, hogy a geográfia munkaerő-piaci szakmaként is létezhet. Emellett persze azok a rokon, a munkaerőpiac által inkább ismert szakmák képesítése jöhet még szóba, amit számos felsőoktatási intézményben így-úgy ma is tanítunk (pl. idegenforgalmi, térségfejlesztési menedzser vagy geoinformatikus), és néhány OKJ-s szakma kiadására is nyílik lehetőség a geográfus asszisztens/technikus mellett. A hallgatók végzésénél – a gyakorlati kimenetnél – még a felsőfokú szakképzések is szóba jöhetnek.

A szabályozás szerint tanári végzettség csak mesterképzésben szerzhető. Ez egységes tanárképzést jelent, megszűnik a tanárképzés főiskolai és egyetemi felosztása. A végzett tanároknak alkalmasnak kell lenni-

ük az 5–12 éves tanulók oktatására. Ez valós pozícióvesztést jelent a földrajznak (és hasonlóan több más szaknak, például a természettudományoknak), ugyanis az 5–6. iskolaévben a szakórák egy kisebb részének megtartására a tanítók jogosultságot kapnak. Az egységes tanárképzés szokatlan lehet sok érintettnek, de az maga egzisztenciális bizonytalanságot nem gerjeszt. Az viszont biztos, hogy minden kerettanterv és tanulói kompetenciaszabályozás ellenére, ha a földrajz előre akar lépni,

akkor egy kicsit más és egy kicsit más képp, más szerkezetben (is) kell tanítani.

A kétciklusú képzési rendszer rendelethe, a tanárszakok esetén „legalább másfél” szakról szól (a fél szak az integrált szakok erős szakos rendszerbe szuszakolását jelenti), de (elvileg) támogatott a kétszakos képzés. Ez nem könnyen illeszthető a bemutatott rendszerbe, de megoldható, hogy a bölcsész-, készség-, természettudományi stb. szakok tetszés szerint kombinálhatók legyenek. A megoldásnál figyelemmel kell arra lenni, hogy nincs külön tanári bemenet, egy

szakmai bementen kell a hallgatónak felsőfokú tanulmányait megkezdeni. A megoldást ennek keretében (például szakirányokkal kell megtalálni). A tanári szakma az, amit egyszerre feszítenek külső és belső érdekek és valós szakmai problémák. A földrajz esetén (hasonlóan a természet- és bölcsészettudományok többségéhez) a megoldás lényege az, hogy a bemeneti alapszakon (például földrajzon) a hallgató az ismeretek nagy részét megszerzi

(például 2/3-át), annyit, amivel akár kutatói szakirányon, akár gyakorlati szakirányban további ismereteket tud gyűjteni. Aki tanárnak készül, az a maradék időben (a 180 kredit 1/3-ában) a „másik szakból” például biológiából vagy rajzból gyűjt krediteket, annak a tárgynak az alapozásához. El kell kezdenie a tanári mesterséggel kapcsolatos ismeretek tanulását is (legalább 10 kredit értékben). Így a tanári szakirányban féloldalas képzés folyik

alapszakon, több kreditet kell teljesíteni bemeneti „főszakból” és kevesebb a „másik” szakjából. Ez a rendszer lehetővé teszi, hogy a hallgató rugalmasan alakítsa tanulmányait, és ha ráébred, hogy nem tud megbirkózni ezekkel a kihívásokkal a másik két szakirányba viszonylag kis veszteséggel átléphet. A képzés kiegyenlítésére a mesterképzésben kerül sor. Itt az alapszakból kevesebb, a „második szakból” több kurzust kap a hallgató, összesen szakonként kb. 100–110 kredit értékben. Ezt 50 tanári mesterséggel kapcsolatos kredit egészíti ki. A sokat

Az alapképzéssel a rendszerből – legalábbis átmenetileg – kilépők helyzetét nemigen lehet úgy minősíteni, hogy ilyen képzettségűekre igény a munkaerőpiacon nincs; azt gondoljuk, a sikeres intézmények találnak majd olyan képzéseket, amelyek a hallgatók számára vonzóak és a piac számára elfogadhatóak lesznek.

A hazai felsőoktatási intézmények jellemzően regionális beágyazódásúak, ezen azt értjük, hogy a hallgatók többsége a közvetlen földrajzi régióból érkezik.

Ez azt sugallja, hogy nem az alapképzés, hanem a speciális ismereteket nyújtó mesterképzés szintjén lesz éleződő verseny az intézmények között. A mesterképzés szabályozása azonban még tartogathat ebben az ügyben meglepetéseket és küzdelem bontakozhat ki az intézmények között.

említett gyakorlatorientáltság a tanárszakon is támogatott törekvés. Azért, hogy a hallgatók gazdagabb tapasztalatokkal kezdhessék munkájukat az iskolában még további 30 gyakorlati kredit áll rendelkezésre, amelynek keretében – rezidensrendszerben – fél évet az iskolában valós körülmények között gyakorolhatnak. A részletek még nem kidolgozottak ebben.

Ha a földrajz szakma megfelelően érvényesíti érdekeit és be tudja mutatni, hogy a

társadalom számára értékes szakképzést is tud nyújtani, akkor a felsőoktatási intézmények megőrizhetik összességükben azt a felvételi számot, mert érdeklődő van, amit a főiskolák (csaknem 600) és az egyetemek (csaknem 300) 2004-ben állami finanszírozási formában új belépőként elérnek (nap-pali tagozatra). A mai ismereteink alapján országosan úgy becsülhető tehát, hogy kb. 900–1000 hallgató kezdheti meg 2006-tól az új földrajz alapszakon tanulmányait. Közülük elindulhat majd – 2009-ben – 2–300 hallgató a tanárképzés mesterszakjára, és ez a létszám fedezi a tanárszükségletet. A 2–300 kutatóval szakmailag nincs igazán gond abban az értelemben, hogy a geográfusképzésben van minta a képzésük tartalmára vonatkozóan. Az alapképzéssel a rendszerből – legalábbis átmenetileg – kilépők helyzetét nemigen lehet úgy minősíteni, hogy ilyen képzettségűekre igény a munkaerőpiacon nincs; azt gondoljuk, a sikeres intézmények találnak majd olyan képzéseket, amelyek a hallgatók számára vonzóak és a piac számára elfogadhatóak lesznek. A hazai felsőoktatási intézmények jellemzően regionális beágyazódásúak, ezen azt értjük, hogy a hallgatók többsége a közvetlen földrajzi régióból érkezik. Ez azt sugallja, hogy nem az alapképzés, hanem a speciális ismereteket nyújtó mesterképzés szintjén lesz éleződő verseny az intézmények között. A mesterképzés szabályozása azonban még tartogathat ebben az ügyben meglepetéseket és küzdelem bontakozhat ki az intézmények között. Az egész képet tovább színesíti, hogy lesz földtudomány alapszak, de annak ugyanolyan gyakorlati kimeneti gyengeségei vannak (nem tanárképes szaknak elfogadott alapszak), mint a geográfus-földrajzos B szaknak. És akkor még nem beszéltünk arról, hogy miként fogadjunk mesterképzésben más alapképzésből érkezőket, és vajon kik fogadják be a földrajzos alapidipломát mesterszinten.

A földrajz alapszak szerkezete

A földrajz új alapszak tervezetét a hazai felsőoktatási intézmények közösen készi-

tették el és nyújtották be alapítási kérelemmel a Magyar Akkreditációs Bizottsághoz. A képzés szerkezete egyszerű, modulrendszerű logikai váz szerint felépülő. A modulokat alapozó-, szakmai törzsanyagra és differenciált szakmai csoportokba rendeztük. Minden modulra (és annak minden fontos úgynevezett „törzstárgyi” kurzusára) minimum-maximum kreditértéket határozott meg a grémium, hogy az alapszakképzések országos szinten párhuzamosíthatóak legyenek, harmonizáljanak. A modulok az alábbiak (zárójelben a kurzusokból összesen teljesítendő kredit értéke):

Alapozó modulok

A. Természet- és társadalomtudományi alapozó modul (összes elvart kredit: 10–16).

Kötelező tartalma: matematika, informatika, természettudományi alapismeretek (kémia, biológia, fizika), Európai Unió alapismeretek, közgazdaságtan, társadalomtudományi alapismeretek (például szociológia, demográfia) és az intézmény hagyományainak és lehetőségeinek megfelelő további természet- és társadalomtudományi alapismeret.

B. Földtudományi alapozó modul (összes elvart kredit: 13–21).

Kötelező tartalma: éghajlat, térképészet, földtan, további földtudományi alapozó ismeretek.

C. Földrajzi alapozó modul (összes elvart kredit: 13–21).

Kötelező tartalma: geomatematika (statisztika, dinamikus földrajz, kvantitatív földrajz, területi statisztika stb.), geoinformatika (GIS, RS, digitális térképezés, összefüggés-elemzés stb.), földrajzi gondolkodásmód (történeti földrajz, környezetvédelem, bevezetés a földrajzba stb.), földrajzi vizsgálati, kutatási módszerek, technikák.

Szakmai törzsanyag

A. Természetföldrajzi törzsmodul (összes elvart kredit: 12–20);

Kötelező tartalma: geomorfológia és belső erők, talajföldrajz, biogeográfia, hidrogeográfia, további, az intézményi hagyományoknak megfelelő kurzusok (például tájökológia, zonalitás, szintézis).

B. Társadalomföldrajzi törzsmódul (összes elvart kredit: 12–20);

Kötelező tartalma: népesség- és településföldrajz, általános gazdasági földrajz (mezőgazdaság, közlekedés, ipar, infrastruktúra földrajza), további, az intézményi hagyományoknak megfelelő kurzusok (például politikai, etnikai, vallásföldrajz).

C. Regionális földrajzi törzsmódul (összes elvart kredit: 12–24);

Kötelező tartalma: Európa természet- és társadalomföldrajza, Magyarország (a Kárpát-medence) természet- és társadalomföldrajza, további regionális ismeretek.

Differenciált szakmai ismeretek

A képzés sajátossága, hogy tanulmányai során a hallgatónak az alapozó és a szakmai törzssanyagon túl további szakmai ismereteket kell szereznie. Ezt az alábbi három nagyobb szakirányban, csoportban teheti meg:

A. Tanári felkészítő modul (tanári szakirány);

B. Földrajzi/földtudományi – geográfus – kutatói felkészítő modul (kutatói/akadémiai szakirány);

C. Gyakorlati felkészítő modul (gyakorlati, professzionális szakirány).

Látható, hogy mindháromnak más az irányultsága, másra készít fel. A tanári szakirányban a tanári mesterségbe bevezető kurzusokat és a második szak alapjait tanulhatja a hallgató, a kutatói szakirányban további alapozást kaphat a majdani szakmai mesterképzéshez. Most úgy véljük, hogy ebben a szakirányban is kellene fókuszpontok, ez persze erősen függeni fog attól, hogy az intézmények milyen mesterképzésre készítenek majd elő. A mostani országos elképzelésben a fókuszpontok: táj- és környezetföldrajz, terület- és településfejlesztés, természet- és társadalomtudomány és a szakinformatika további alapozása. A harmadik differenciált szakirányban szakmai képzettségével léphet ki a hallgató a munkaerőpiacra. Elképzeléseink szerint például geoinformatikus, térségfejlesztési, idegenforgalmi vagy környezetföldrajzi szakmenedzserként vállalhat munkát. A képzés során számos OKJ-s és

felsőfokú szakképzési szakmai kimenet is biztosítható e felkészítés keretében. A differenciált szakmai ismeretek körében 65–75 kreditet kell teljesíteniük, de van átjárási lehetőség a szakirányok között, nem kell a hallgatónak „hamar” döntenie, pontosabban nincs határidő, ameddig el kellene köteleznie magát egy bizonyos irányban. A képzés során a kreditek 5 százaléka szabadon választható. Természetesen megkíséreltük részletesebben is kidolgozni a szakirányokat, beleértve a hallgatói kompetenciákat is. Most példaképp a földrajz és tettség szerinti másik tanárképes szak (x szak) szerkezetét mutatjuk be:

Alapképzés (180 kredit)

80–100 kredit földrajz;

55–65 kredit az x szak szakmai tárgyai-ból, mely tartalmazza az x szak alapképzésének törzssanyagát;

10–15 kredit a tanári mesterség modul-ból;

10 kredit szakdolgozat (földrajzból);

10–15 kredit szabadon választható.

Mesterképzés (120 kredit)

15–25 kredit földrajz;

40–60 kredit x szak;

30–40 kredit tanári mesterség modul;

10 kredit szakdolgozat (földrajzból) vagy x szakból);

4–6 kredit szabadon választható.

A tanárképzés két azonos súlyú szakkal, az egységes tanárképzés szellemében, diszciplináris szerkezetben folyik, a hallgatók a tanulmányaik folyamán folyamatosan vehetnek fel tanári kurzusokat, illetve egy másik szak (melléktárgy) kurzusait.

Az igazi kihívás persze most következik az intézmények számára. Saját képünkre kell formálni ezt a „től-ig” rendszert. Nagy kérdés, lesz-e erő az intézményekben ezt a szerkezeti átalakulást tartalmi frissítésre is kihasználni, vagy inkább az eddig járt biztosabb úton haladnak. Megítélésünk szerint cselekvési kényszerrel teremthet a gyakorlati képzés kiforratlansága, de sürgető igénye, a mesterszintű előkészítés újszerűsége, sokszínűsége és egy kicsit az új szerkezetű tanárképzés is.

A kétciklusú képzés hatása a közép- és általános iskolai földrajztanításra

A felsőoktatás új alapszakának 2006-os elindulása nemcsak az egyetemi-főiskolai képzés szerkezetét alakítja át és foglalja egységes keretbe, hanem a középfokú oktatás két főszereplőjére (tanárra és tanulóra) is hatással van, és megfogalmazhatók legalább megbeszélésre érdemes következmények az általános és középiskolai tananyaggal kapcsolatban is. Ez utóbbiak tanításához pedig valószínűleg releváns módszereket is tudnak majd ajánlani értő és gyakorlott tanárkollégák.

A tananyag kicsit más szemléletű tárgyalást igényel. Ezt az impulzust fogják megkapni a tanárképzésben részt vevők is. Ez nehezebb, mint például a fizika esetén, ahol világos, milyen természeti törvényeket milyen összefüggésben célszerű tárgyalni, hogy összeálló kép és alkalmazható tudás alakuljon ki a tanulóknban. A földrajzban nincsenek természeti törvények –

statisztikusan érvényesülő folyamatok vannak. Ezek elemzése ebben az értelemben nagyon hiányzik a tárgyalás szemléletéből, de a fő gond mégis a gyakorlatban is használható készség. Pedig ha a földrajz ezt nem tudja bizonyítani és alapvetően deskriptív tárgy marad, nagy társadalmi támogatásra nem számíthat. Persze sokan mondják: információ nélkül nem lehet összefüggéseket elemezni. Ez igaz is, mégsem hiszük, hogy a gyakorlatias ismeretek kulcsa csak ebben volna. Ha valaki több információt kap Brazília földrajzáról, az még nem feltétlenül segíti a természeti-társadalmi kérdésekkel kapcsolatos jobb eligazodásban. Gyakorlatias kérdésekre kell tudni a koruknak megfelelően megalapozott válaszokat adni.

Mezősi Gábor

tanszékegyetemi tanár;

Természeti Földrajzi és

Geoinformatikai Tanszék, SZTE,

Szeged

A kétszintű érettségi tantárgyi vonatkozásai

A 2004/2005-ös tanévben bevezetendő oktatáspolitikai intézkedések közül minden bizonnyal a legjelentősebb változás a kétszintű érettségi vizsga lesz. Az egyes tantárgyakból, így földrajzból is két szinten lehet vizsgázni.

A változtatás az első pillanattól kezdve magában hordozta a hagyományos érettségi vizsga funkciójának átalakulását. Az eddigi, elsősorban lezáró jellegű matúra ettől a tanévtől kezdődően szorosan összekapcsolódik a szelektív versenyvizsgával, azaz a hagyományos értelemben vett felvétellel.

A sikeresen teljesített vizsgák az új rendszerben egyszerre jelentik az érettségi, illetve a felvételi követelményeinek egyidejű teljesítését. A két vizsgaszint funkciója azonban alapvetően eltér egy-

mástól. A középszintű érettségi vizsga célja az általános műveltséghez szükséges ismeret- és képességelemek elsajátításának mérése. A felsőoktatásban való továbbhaladáshoz szükséges ismeret- és képességelemek meglétének ellenőrzése az emelt szintű vizsga feladata. Az időközben lezajlott változások – a felsőoktatás által felvételiként elfogadott középszintű vizsga deklarálása – felértékeltek a középszintű érettségit és összemosták a két eltérő vizsgafunkciót. A középszintű vizsga ezért a lezáró, tanúsítvány jellege